

ЭТНАСТЭРЭАТЫПЫ-СІТУАЦЫІ Ў БЕЛАРУСКІМ КАЗАЧНЫМ ЭПАСЕ

К. В. Лёгенькая

*Установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Ф. Скарыны», Рэспубліка Беларусь*

Навуковы кіраўнік А. А. Станкевіч д-р філал. навук, прафесар

Казцы як і любому жанру вуснай народнай творчасці характэрна наяўнасць рыс, якія характарызуюць стваральнікаў фальклорнага тэксту. Такія рысы часта носяць устойлівы характар і называюцца этнастэрэатыпамі. Сярод іх даследчыкі вылучаюць *этнастэрэатыпы-вобразы*, якія ўяўляюць сабой статычныя веды чалавека аб прадмеце, з'яве рэчаіснасці, і *этнастэрэатыпы-сітуацыі*, якія ў беларускай народнай казцы валодаюць дынамічнасцю ў сваім праяўленні, яны ўтвараюць алгарытмы паводзін чалавека, які з'яўляецца носбітам тыповых рыс свайго народа, ў пэўнай сітуацыі, папутна характарызуючы яго ўнутраныя якасці. У дадзеным атрыкуле на матэрыяле казак, сабраных Еўдакімам Раманавым, будуць разглядацца этнастэрэатычныя сітуацыі, якія характарызуюць, адпаведна, прадстаўнікоў беларускага народа.

Казачную ўстойлівасць набывае сітуацыя бяздзетнасці герояў, якая рэалізуе канцэпт *сям'я* ў беларускай народнай казцы: адсутнасць дзяцей – непрымальная з'ява для беларуса, без іх паняцце *сям'я* губляе свой архіважны сэнс, без патомкаў няма працягу роду чалавечага ўвогуле. А. І. Алешчанка слушна заўважае, што «базавымі для фальклорнай карціны свету, якая вербалізуецца ў народнай казцы, з'яўляюцца адносіны паміж мужам і жонкай, бацькамі і дзецьмі, братамі і сёстрамі» [1, с. 16]. Так, адносіны паміж мужам і жонкай лічацца няпоўнымі, казачныя героі пакутуюць ад гэтага: «...*усё маець, усім светам купуець, а дзяцей няма*» [2, с. 39], «*Жыў-быў цар, ды не меў ён дзяцей і дужа аб гэтым сасмуціўся*» [2, с. 48]. Па казачнай традыцыі, бяздзетная жанчына зможа вывесці дзяцей з яйка – сімвалічнага вобраза пачатку ўсяго жывога ў свеце: «*Прынёс яйцы дамоў, усыпаў у рэшата, і села баба на яйцы. Усё роўна, як курыца. Нядзелі цераз тры вывеліся дзеці: не птушаччыя, а настаяшчыя – мальчыкі*» [3, с. 342] або з'еўшы рыбы: «*Ёсць у моры*

рыба з адным вокам, з адным бокам, калі яе ўловіш ды зажарыш, ды аддасі жонцы – няхай з’есць – тады народзіцца ў цябе сын» [2, с. 48], «Улавілі шчуку, значыць, яны з кухаркай і забярэменелі, і сучка забярэменела, а кабыла памыі выпіла, і радзілі яны па сыну: сучка, і кухарка, і пані, а кабыла – жарабца» [2, с. 62]. Стэрэатыпнасць вобраза рыбы захавалася не толькі ў казцы: у тлумачэнні сноў бачыць або лавіць рыбу таксама азначае хуткае папаўненне сям’і.

Адной з нацыянальных асаблівасцяў беларусаў лічыцца іх працавітасць: «*Жылі так сабе муж з жаною. То быў ён работнік, а яна яшчэ луччая, тожа яна работніца сілная*» [3, с. 64]. Аднак, нягледзячы на знешнюю адкрытасць беларусаў, яны хутчэй здольныя да індывідуальнай дзейнасці, чым да калектыўнай. Так, напрыклад, у казцы «Мал Малышок» 30 самых моцных сыноў, пайшоўшы ў поле на працу, нагараюць трыццаць асобных стагоў, кожны са свайго адрэзу, а самы малы і нядбалы сын – Мал Малышок – зграбае адзін стог са свайго надзелу і бацькавага, які з-за сваёй старасці і нямогласці не можа зрабіць гэтага сам. Тут бачым, што нават самыя фізічна недасканалыя людзі могуць валодаць вялікім маральным патэнцыялам і імкненнем дапамагчы бліжняму.

У казцы «Каток – залаты лабок» найменні людзей паводле сацыяльнага статусу выступаюць у парах «мужчынскі род – жаночы род»: «*Вот, дзядулька, каб ты быў войтам, а я войціхай*», «*Вот, дзядулька, хачу я, каб ты быў шляхціцам, а я шляхціянкаю*», «*Не, дзядулька, дрэнна нам быць, вот каб ты быў панам, а я паней!*», «*Вот, дзядулька, хачу я быць царыцай, а ты каб быў царом*», «*Вот, дзядулька, едзь ты ў лясок, удар у дубок: хачу я, каб ты быў богам, а я бажыхаю (ці багародзіцай), а дзеці бажанятамі*». Так рэалізуецца ў фальклорнай казцы стэрэатыпная сітуацыя: чым больш атрымлівае чалавек, тым большымі становяцца яго патрэбы. Ён прагне большага багацтва, якое атрымлівае дарма, не прыкладаючы ніякіх намаганняў, урэшце, просіць немагчымага і пазбаўляецца ўсяго, што меў, вяртаецца да таго, што набыў сам і чаго варты.

«*Адгэтуль выляцела птушачка і ў крылу панясла яйцо, ды й укінула яго ў мора. Пайшоў Іван к мору, сеў і плача*» [3, с. 203] – тут бачым, што беларусу лягчэй заплакаць над сваім цяжкім становішчам, пашкадаваць сябе, чым зрабіць нешта для пошуку выйсця са складанай сітуацыі, бяздзейсна чакаць дапамогі ад некага, што і адлюстравана ў народнай казцы.

Такім чынам, стэрэатыпы-сітуацыі, якія знайшлі адлюстраванне ў беларускім казачным эпасе, даюць рознабаковую характарыстыку этнасу, што стварыў фальклорны твор. Стэрэатыпы ствараюцца вельмі павольна і трывала замацоўваюцца ў свядомасці сваіх носбітаў, таму некаторыя ўстойлівыя ўласцівасці стражытных беларусаў характэрныя і для сённяшняга прадстаўніка народа.

Літаратура

1. Алещенко, Е. И. Этноязыковая картина мира в текстах русского фольклора (на материале народной сказки) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01 / Е. И. Алещенко. – Волгоград, 2008. – 45 с.
2. Чарадзейныя казкі : у 2 ч. / склад. К. П. Кабашнікаў, Г. А. Барташэвіч ; рэдкал.: В. К. Бандарчык [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978. – Ч. 1. – 691 с.
3. Беларускія народныя казкі: са зборнікаў Е. Р. Раманова / Складанне, падрыхтоўка тэкста, прадмова В. К. Бандарчыка. – Мінск : Дзяржвыд, БССР, 1962. – 340 с.
4. Чарадзейныя казкі : у 2 ч. / Склад. К. П. Кабашнікаў, Г. А. Барташэвіч ; рэдкал.: В. К. Бандарчык [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978. – Ч. 2. – 691 с.